

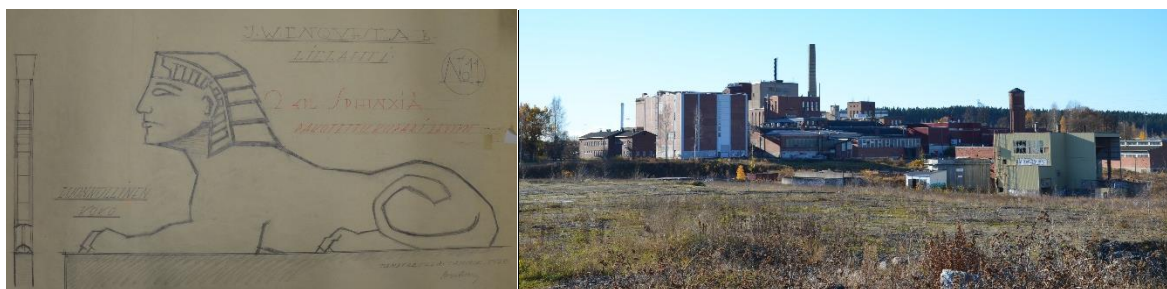

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

TAMPEREEN KAUPUNKI

HIEDANRANNAN RAKENNETUN YMPÄRISTÖN SELVITYS

E: LIELAHDEN TEHDASALUEEN KEHITYSHISTORIA 1913–2008

28.01.2016

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

HIEDANRANNAN RAKENNETUN YMPÄRISTÖN SELVITYS 2016

A: Hiedanranta 2016, Johdanto

B: Hiedanranta 2016, Selluloosatehtaan rakennuskortit

C: Hiedanranta 2016, Selluloosatehtaan rakennukset taulukkomuodossa

D: Hiedanranta 2016, Liitekartat

E: Hiedanranta 2016, Tehdasalueen kehitys 1913–2008

F: Hiedanranta 2016, Hiedanrannan maisemakehitys

E: TEHDASALUEEN KEHITYS 1913–2008

SISÄLLYSLUETTELO

1	Tehdasalueen rakentuminen 1913–2008	1
1.1	Tehtaan lähtökohta, Lielahden kartano, Vilhelm von Nottbeckin suurtila	2
1.2	1913 Kartanon navetasta sellutehtaaksi	4
1.3	1913–1914 Ensimmäinen rakennusvaihe, klassismin teollisuusmonumentti.....	5
1.4	1918–1932 Tehtaan laajennus- ja uudenaikaistaminen	8
1.5	1933–1948 Rakennuskannan täydentäminen	10
1.6	1949–1965 Sotien jälkeinen nousu- ja rakennuskausi	12
1.7	1965- 1984 uusia kerrostumia teollisuusmaisema laajenee	14
1.8	1985–2008 Sellusta kemihierteeseen ja tehtaan sulkemiseen	17
2	Tehdasrakennusten suunnittelijat ja materiaalit	19
2.1	1910- ja 1920-luvut, tiili, rautabetoni, klassismi ja Birger Federley	20
2.2	1930-luvulta 1950-luvulle punatiilen jatko	23
2.3	1960-luvulta nykypäiviin, punatiilestä teollisiin materiaaleihin.	24
	Lähteet	26

1 Tehdasalueen rakentuminen 1913–2008

TEHTAAN OMISTAJAT JA TUOTANTO

1913–1930	J. W. Enqvist Oy:n Lielahden sellutehdas omistaja: Enqvist –suku tuotanto: sulfiittisellu
1930-1965	Ab J.W. Enqvist Oy omistaja: ranskalainen Sté Beghinin tuotanto: sulfiittisellu, valkaistu sellu 1932-, viskoosi eli silkkimassa 1939-, moottorisprii 1940-45, sprii 1945-, hiiva 1944-45
1965-1986	G.A. Serlachius Oy Lielahden tehdas omistaja: G.A. Serlachius Oy tuotanto: sulfiittisellu, silkkimassa -1985, sprii -1985 Lingiinitehdas (1965) aaltopahvitehdas (1972), kotelotehdas, muovitehdas (1970)
1986 -2001	Metsä-Serla Oy (j) Lielahden kemihierretehdas omistaja: Metsä-Serla Oy(j) tuotanto: kemihierre, CTMP
2001	Metsä-Serlan nimeksi vaihtui M-Real Oyj
2008	M-Real Oyj:n Lielahden kemihierretehdas suljetaan
2015	Tampereen kaupunki osti tehdasalueen, teollisuustoi- minta jatkuu alueen länsiosaan 1970-luvulla rakenne- tuissa teollisuustiloissa, vanhan tehdasalueen kehittämi- nen asuin- ja työpaikka-alueeksi aloitetaan.

1.1 Tehtaan lähtökohta, Lielahden kartano, Vilhelm von Nottbeckin suurtila

Lielahden kylän muodostanut rustholli ja Nottbeckien aikana kartanoksi kutsuttu tila siirtyi puunjalostustoimintaa harjoittavan J. W. Enqvist Oy:n omistukseen 1913. Yhtiön suunnitteleman sulfiittiselluloosatehtaan lähtökohdaksi tuli Finlaysonin patruunan Wilhelm Nottbeckin 1890-luvun alkupuolella rakennuttaman kartanon talouspiha, jossa huomattavan pitkä, 400 lehmälle tarkoitettu tiilinauetta tarjosi hyvät puitteet teollisen toiminnan aloittamiselle. Kartano oli lähellä Näsijärven rantaa ja Tampere-Pori-rautatietä, jotka tarjosivat tehtaalle oivat reitit raaka-aineen ja valmiiden tuotteiden kuljettamiseen. Yhtiö omisti jo Näsijärven ympäristössä useita metsätiloja sekä Muroleen sahan ja Killinkosken puuhiomon. Ensimmäinen sellu keitettiin navetassa syksyllä 1913, jolloin myös navettaa täydentävien tehdasrakennusten suunnittelu aloitettiin. Talouspihan itäpuolella oleva, niemenkärkeen ja puistoon sijoittuva kartanorakennus otettiin myös käyttöön. Tehtaan konttori tuli yläkertaan, alakerta varattiin tehtaan johdon asunnoiksi.

Kartanon aikakaudelta säilyneet rakennukset:

Rakennus, suunnitteluvuosi, suunnittelija	rak. nro.
Viljamakasiini, 1874 (?)	4
Hautausmaa, kappeli, 1885, M. Nottbeck	42
Kartanorakennus, 1893, M. Nottbeck/?	1
Portinvartijan rakennus, 1890-I(?)	8
mankelihuone, 1890-I (?)	5
maakellari, 1890-I (?)	6
näköalapaikka 1890-I (?)	47
laituri (kivi- ja betonijäänteet)	48
asuinrakennus 1890-I(?)	2
asuinrakennus 1890-I(?)	3

Tehdasajalta, kartanon pihassa säilyneet rakennukset:

Killinkoskelta tuotu aitta, 1920-I	7
puisen vesiputken fragmentti/katos	7 b

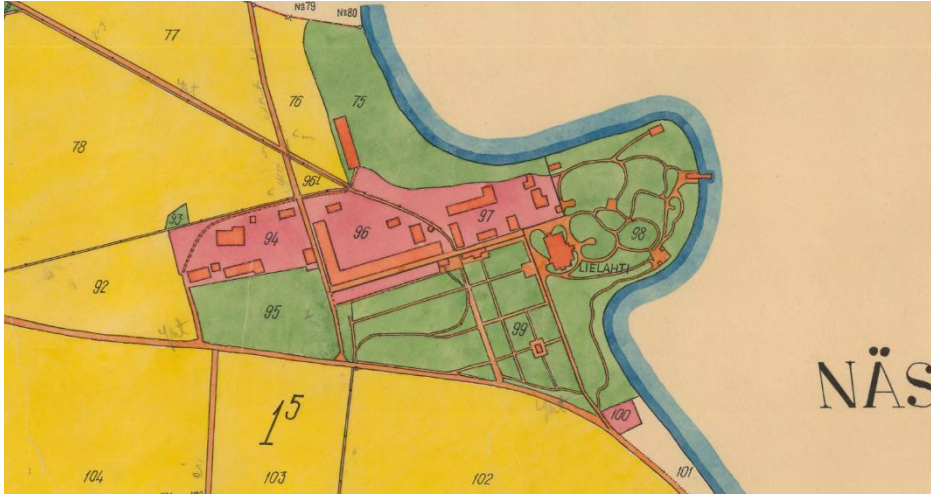
Nottbeckien ajalta lähtien (1874-1893-1904) kartanoa on ympäröinyt puutarha, puisto ja aidattu näköalapaikka. Niemen jyrkässä rannassa on lisäksi rakenteiden jäänteitä mm. kivipenkereitä. Nottbeckien aikana niemen eteläosalla oli heidän purjevereidensä satama, josta on yhä nähtävissä rantaan laskeutuva, reunasta kivetty luiska. Luiskan yläpäässä, näköalapaikan paikkeilla sijaitsee Nottbeckin vanhempi, puusta rakennettu huvilarakennus.

28.01.2016

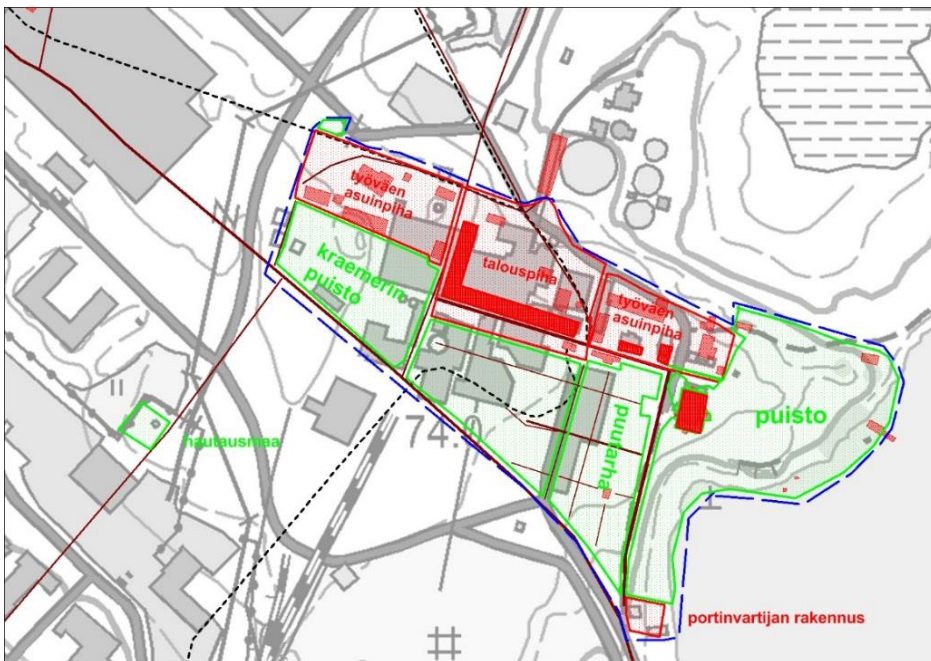
Ilmiöt: Nottbeck-suku, huvilakulttuuri, kartano/suurtila, sosiaalhistoria, uudistuva maatalous, karjatalouden nousu 1890-luvulla

Kulttuurihistorialliset arvot: Nottbeckien pääosin 1890-luvulla rakennuttama kartanomiljöö tulisi säilyttää kokonaisuutena. Teollisuuden ajan pienet merkit tulisi huomioida.

Kartanon pihapiiri vuonna 1910

Numerointi: 75 rantaluhta, 94 tontti, 95 Kraemerin puisto, 96 tontti, 96¹ puutarha 97 tontti 98 puisto, 99 puutarha, 100 tontti. Numero 95, Kraemerin puisto, viittaa Sterjenvallin leskeen, Aurora von Kraemeriin, joka omisti tilan miehensä kuoleman jälkeen vuosina 1869–72, ennen Wilhelm von Nottbeckiä. Kartta: v. 1910, kopio 1957. Tampereen kaupunki.

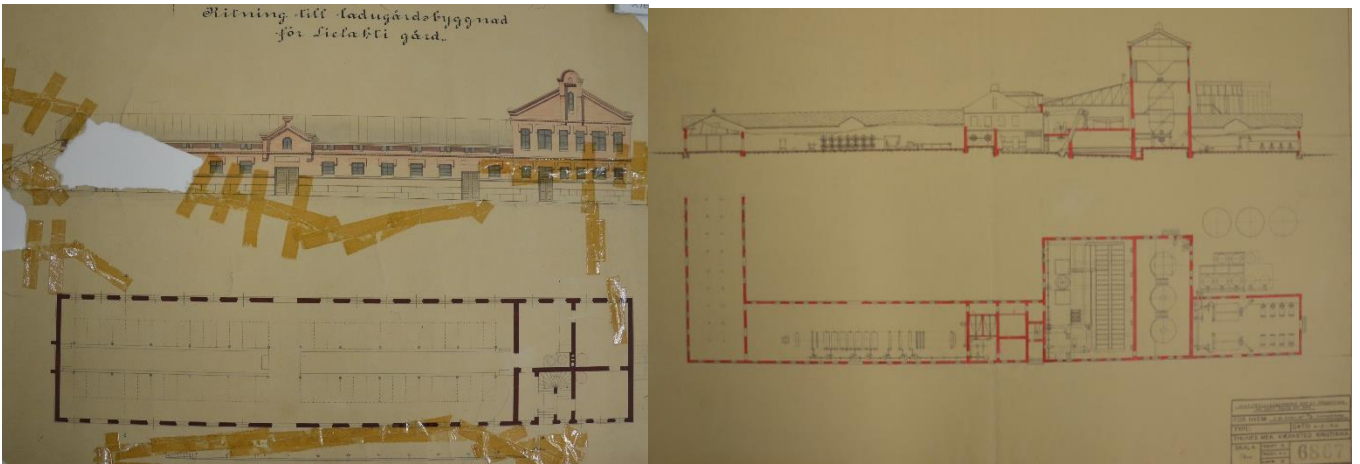
Kartan (1910) tiedot nykykartalle siirrettynä. Sinisellä on rajattu kartanon rakennettu pihapiiri, joka käsitti puisto- ja puutarhavyöhykkeen, kartanon sekä talouspihan ja henkilökunnan asuinpihoja. Punaisella on merkitty rakennukset ja pihapiirit. Tummanpunaisella ovat säilyneet asuinrakennukset sekä tehtaan lähtökohtana ollut navetta. Ruskealla on merkitty tiet ja puutarhan käytävät. Kartanon "päätie" oli portinvartijan asunnolta alkava puistokäytävä, joka kartanon jälkeen teki mutkan ja seurasi navetan eteläsivua. Käytävä jakoi vi-

heralueet ja rakennukset. Kartanon itäpuolella vanhassa kartassa kuvattu ns. englantilainen puutarha on jätetty merkitsemättä, koska sen asemointi ei täsmännyt kovin hyvin. Todennäköisesti puutarhassa on mittavirheitä. Mustalla katkoviivalla on merkitty kartanon kapearaiteisen rautatien linjaus. Pohjakartta MML 2015. Kartan asemointi ja merkinnät: Jari Heiskanen, Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen&Luoto Oy.

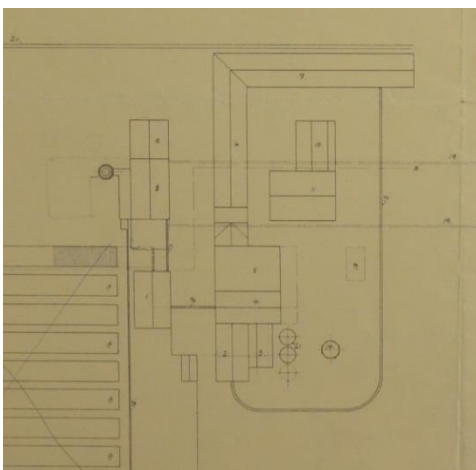
1.2 1913 Kartanon navetasta sellutehtaaksi

J. W. Enqvist Oy:n Lielahden sulfiittiselluloosatehtaan suunnittelu alkoi keväällä 1913, jolloin valmistui norjalaisen Thunes Mek. Verkstadin laatima tehtaan tekninen suunnitelma. Toimintojen lähtökohtana oli Lielahden kartanon talouspiha ja erityisesti 1890-luvulla rakennettu pitkä, L-muotoinen tiilirakenteinen navetta, joka tarjosi puitteet sellutehtaan prosessille. Suunnitelmassa tarvittavat uudisrakennukset sijoituivat navetan sivuille. Norjalaisen suunnitelman ohella tehtaan arkistossa on keväältä 1913 oleva toinen, myös navettaan sijoittuva suunnitelma, jonka laati leimojen mukaan Karhula Oy, Karhula Mek. Verkstad. Tehtaan vuosituotannoksi kaavailtiin n. 6 000 tonnia vuodessa.

Lielahden selluloosatehdas, suunnitelmat keväällä 1913

Kuvat ylhäällä: vasemmalla Lielahden navetan osapiirustus, oikealla konepajan laatima suunnitelma navettaan sijoitettavasta tehtaasta

Oslolaisen Thunesin konepajan maaliskuu- ja huhtikuussa 1913 laatima suunnitelma Lielahden tehtaaksi perustui Lielahden kartanon suuren, L-mallisen navetan hyödyntämiseen. Suunnitelmassa happo-osasto, kuivauskonesali ja varasto sijoitettiin suureen navettaan. Ainoastaan keittämö sekä sihti- ja massaosasto tulivat navetan kylkeen rakennettavaan laajennukseen. Navetan sivuille sijoittui uudisrakennuksena mm. valkaisu. Lähde: Lielahden navetta, tehtaan asemapiirros, pohja- ja leikkauskuvat 1913, M-Realin piirustusarkisto, TKA.

Kuva vasemmalla: Thunesin suunnitelman asemapiirros, TKA.

Tehtaan uudisrakennusten rakenteiden ja julkisivujen suunnittelu siirtyi tamperelaisen arkkitehti Birger Federley'n vastuulle. Federley oli kokenut suunnittelija, hän oli toiminut mm. Tampereen kaupunginarkkitehtinä ja suunnitellut useita kaupungin keskeisiä asuinrakennuksia ja julkisia rakennuksia. Federley oli 1906 käynyt opiskelemaan Saksassa asuin- ja teollisuusrakennusten rautabetonikonstruktiota. Federley myös tunsu alueen hyvin, olihan hän ollut arvioimassa Lielahden kartanon hankintaa kaupungin omistukseen vuonna 1910.

1.3 1913–1914 Ensimmäinen rakennusvaihe, klassismin teollisuusmonumentti

Federleyn ensimmäiset julkisivusuunnitelmat, keittämön, pannu- ja konehuoneen sekä kuorimo- ja sihtirakennusten piirustukset, valmistuivat syksyllä 1913. Norjalaisen konepajan suunnitelmasta poiketen tehdasrakennukset sijoittuivat riviin navetan eteläpuolelle, jolloin korkea keittämö muodosti oman rakennuksensa. Uudisrakennusten taustalle jäänyt vanha navetta toimi massan kuivausosastona, pakkaus- ja varastotilana sekä tehtaan pajana ja verstaana. Seuraavan vuoden puolella valmistuivat pumppuaseman piirustukset. Tämän jälkeen todennäköisesti ensimmäisen maailmansodan syttyminen elokuussa 1914 keskeytti rakentamisen. Sotavuosina tuotanto jatkui, mutta uusia teollisuusrakennuksia ei rakennettu sodan alkuvuosina. Tehtaan ja yhdyskunnan rakentaminen jatkui piirustusten perusteella vasta maailmansodan loppupuolella, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen.

Teollisen suunnittelun lähtökohta, kartanon asuin- ja talouspiha 1913

Tehdasalueen rakentaminen alkoi syyskuussa 1913. Samaan aikaan laadittu sinikopiokartta näyttää vain 20 vuotta aikaisemmin valmistuneen kartanoalueen viimeisen kerran. Kartassa kartanon asuinpiha jää niemeen ja sen länsipuolelle talouspiha, jota hallitsee suuri L-muotoinen navetta. Kartanon julkisivut ja sisäänkäynnit ovat etelään, Teivaalantien suuntaan. Järjestys on sama, josta tehdas jatkoi rakennustoimintaansa. Teollisuutta kartalla edustaa vasta navetan viereen kirjoitettu Fabrics område -teksti. Kartta: Oskar Sund...(?), Tammerfors i sept. 1913, M-Realin piirustusarkisto (TKA).

Norjalaisen konepajan laatimaa suunnitelmaa muokattiin, navetta säilytti keskeisen asemansa, mutta keittämö ja sen massa- ja sihtiosasto, kuorimo sekä pannu- ja konehuone sijoitettiin navetan eteläpuolelle. Tällöin Federleyille tuli tilaisuus suunnitella yhtenäinen, edustava julkisivu alueen päätien puolelle.

Federley oli tutustunut ulkomaanmatkoillaan teollisuusrakennuksiin ja rautabetoniin 1900-luvun alkupuolella. Lielahdessa Federley antoi ensimmäisille uudisrakennuksille yhtenäisen, tyylikkään, klassismin edustavan ulkoasun. Lielahden 1910-luvun punatiilestä muurattuja teollisuusrakennuksia leimaa monumenttaalisuus, joka on nähtävissä julkisivun kookkaissa pilastereissa ja leveässä, rapatussa räystäslistassa.

28.01.2016

Tehdasalueen ensimmäinen rakennusvaihe

nro:

keittämö ja sihtiosasto, 1914 Federley	26-27
pannu- ja konehuone, 1914 Federley	20
kuorimorakennus, 1914 Federley	18
pumppuasema, 1913/1914 Federley	9

Kartanon päärakennuksen lähellä sijaitsevasta kahdesta tehdasaikana asuin- ja toimistokäytössä olleesta rakennuksesta ei löydy Federleyn piirustuksia. Valokuvien ja karttojen perusteella voidaan olettaa rakennusten olevan vanhempia, peräisin jo kartanoajalta ja toimineen luultavasti työväen asuinpihana. Ilmeisesti Federley tai joku muu suunnitteli rakennuksille klassismiin ja osin jugendiin viittaavan julkisivun tehtaan rakentamisen yhteydessä.

asuinrakennus 1910-l (julkisivumuutos?)	2
asuinrakennus 1910-l (julkisivumuutos?)	3

Näiden lisäksi kartanon navettaan rakennettiin tehtaan paja, massan kuivaamo ja varasto. Tehtaan laiturin suunnitelmista löytyi piirustusarkistosta kaksi ehdotusta. Laiturin rakennusvuodesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta se rakennettiin joka tapauksessa pian toiminnan aloittamisen jälkeen

laituri, möljä, 1913 ehd. J.V. Leinonen (Tre)	43
tehtaan rata, 1910-l	44
kartanon ja tehtaan kapearaiteinen rautatie,	purettu 1960-l

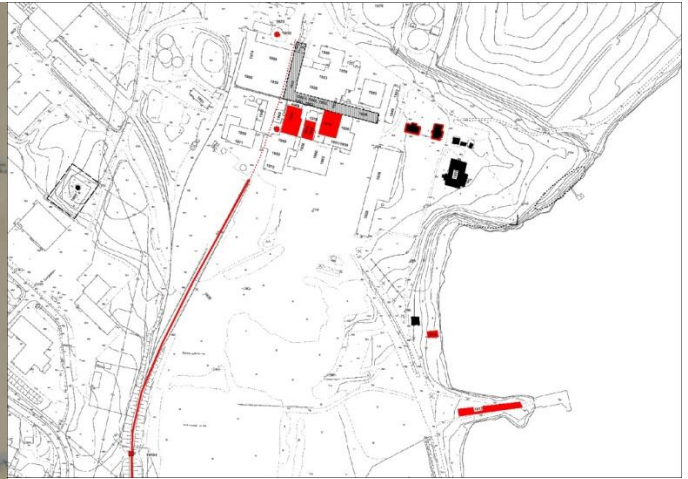
Julkisivukuvat: Ylhäällä keittämö, alarivissä pumppuhuone, kuorimo sekä pannu- ja konehuone.
Lähde: M-Realin piirustusarkisto, TKA.

28.01.2016

Kartta: Lielahden tehdasalue 1916

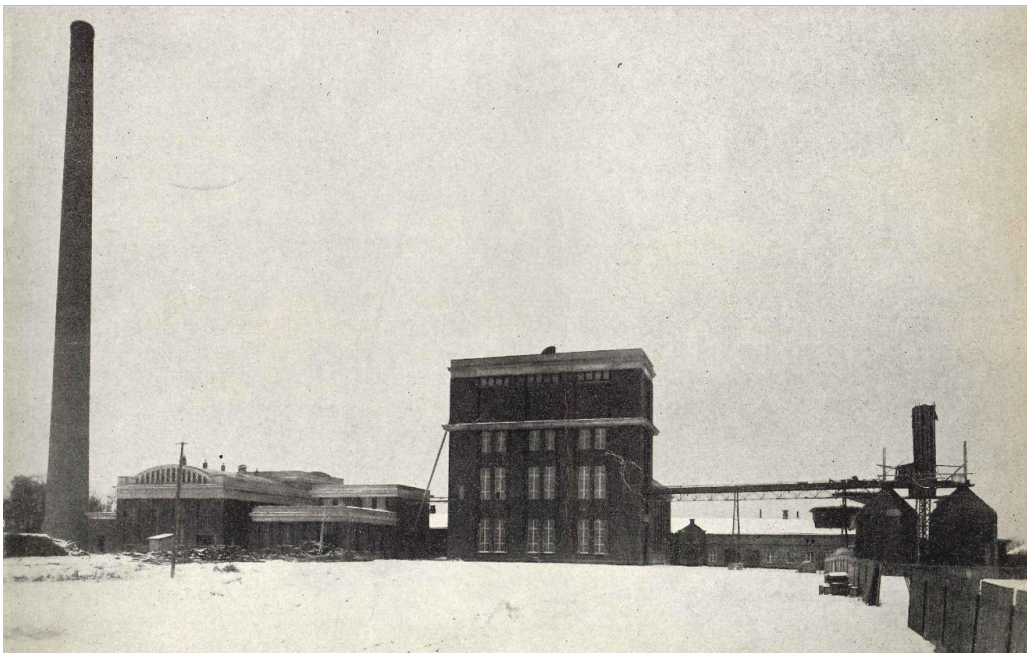

ja 1910-luvun säilyneet rakennusosat

Kartta: Tehtaan ensimmäisen rakennusvaiheen rakennuksia edustavat navetan eteläpuolelle nousseet osat sekä rautatie, pumppuhuone ja laituri. Tehtaan varastoalueet olivat alkuvaiheessa etelä- ja pohjoispuolella. Lähde: 1916 F. T. Frey M-Realin piirustusarkisto, TKA. Oikealla ovat nykypäiviin säilyneet Federleyn rakennukset, 1914 suunnitellut pannu- ja konehuone, kuorimo, keittämö- ja sihtiosastot, pumppuhuone sekä 1918 suunniteltu vesitorni. Rautatie alikulkuineen valmistui 1910-luvulla. Laiturin vanhimmat osat, kuten myös pannuhuoneen, kuorimon ja keittämön alkuperäiset osat, ovat jääneet myöhempien laajennusten taakse tai alle.

Tehtaan pääjulkisivua Teivaalantien varrella ensimmäisen maailmansodan aikaan

Kuva: Todennäköisesti pian rakennusten valmistumisen jälkeen otettu valokuva, jossa näkyvät navetan eteläpuolelle rakennetut uudisrakennukset, vasemmalla piippu, kaarevakattoinen pannu- ja konehuone, matalampi, tasakattoinen kuorimo ja keittoastioiden vuoksi korkea keittämö ja sen takana matalampi massa- ja sihtiosasto. Keittämössä oli tällöin paikat kolmelle kattilalle, mikä näkyy julkisivun jäsentelyssä. Uudisrakennusten taustalla näkyy Lielahden kartanon pitkä tiilinavetta poikkipäytyineen. Kuvan oikeassa reunassa ovat selluloosatehtaisiin liittyvät haposäiliöt. Prosessin viimeiset osat, massan kuivauskone ja varasto sijoittuivat vanhaan navettaan. Kuva otettu Teivaalantieltä, joka määrittä tehtaan pääjulkisivun sunnan. Lähde: joukon kuva, mistä?

kennusten taustalla näkyy Lielahden kartanon pitkä tiilinavetta poikkipäytyineen. Kuvan oikeassa reu-
nassa ovat selluloosatehtaisiin liittyvät haposäiliöt. Prosessin viimeiset osat, massan kuivauskone ja
varasto sijoittuivat vanhaan navettaan. Kuva otettu Teivaalantieltä, joka määrittä tehtaan pääjulkisi-
vun sunnan. Lähde: joukon kuva, mistä?

1.4 1918–1932 Tehtaan laajennus- ja uudenaikaistaminen

Tehtaan toinen suunnittelu- ja rakennusperiodi alkoi Suomen itsenäistymisen kynnyksellä ja jatkui aina 1930-luvun alkupuolelle, jolloin Birger Federley lopetti suunnittelutyöt ja tehdas vaihtoi omistajaa. Aikakausi on Birger Federleyn, joka kymmenien tehdas- ja asuinrakennusten ohella laati suunnitelmia tehtaan ympärille kaavaillun yhdyskunnan rakentamiseksi.

Ensimmäinen rakennusvaihe valmistui 1914, minkä jälkeen Federley jatkoi tiiviisti rakennusten suunnittelua, joskin varsinainen rakentaminen hiipui sota- vuosiksi. Sotavuosien suunnitelmia olivat mm. asuinrakennusten suunnitelmat ja yhdyskunnan asemakaavat. Teollisuusrakennuksia edustivat piirustukset vesitornista, happo-osastosta ja suuresta spriitehtaasta. Vesitorni ja happo-osasto toteutuivat, mutta suunnitellun ja ilmeisesti osittain jo tilatun spriitehtaan rakentaminen raukesi vuoden 1919 kieltolakiin. Vesitornin kanssa samaan aikaan Federley suunnitteli myös Niemen alueelle yhtiön rivitalot (purettu) ja kahdella tornilla varustetun Niemen navetan. Vesitorni ja navetan torniosat muodostavatkin näkyvän parin entisen Ollinojanlahden maisemassa.

Sodan jälkeen alkoi myös ensimmäisten prosessirakennusten laajentaminen ja täydentäminen. Kuorimo uusittiin 1922, kuivauskone 1924, keittämöä sekä sihti- ja massaosastoa laajennettiin 1926, minkä jälkeen tehtaalla oli kuusi sel- lukattilaa. Kartanon vanha tiilinetta alkoi korvautua jo 1920-luvulla uusilla, samalle paikalle rakennetuilla tehdasrakennuksilla. Navetan eteläsiiven paikalle rakentuivat 1920-luvun alkupuolella puusepänverstas ja sihtiosaston laajen- nus. Uudisrakennuksia edustavat kuivausosasto vuodelta 1923 ja valkaisu- osasto 1929. Ne liittyivät vanhaan navettaan siipiosina. Tehtaan tuotanto kas- voi, mutta myös sen tuotteiden jalostusaste nousi. Valkaistun sellun tuotanto alkoi 1932 ja silkki- eli viskoosisellun 1939. Myös veden laadulta vaadittiin enemmän, tehtaan suodatinlaitos valmistui 1928 ja vedenpuhdistuslaitos 1936. Lisäksi tehtaan lähivesien pilaantuessa uusi vedenottamo jouduttiin rakenta- maan Jänissaareen, josta johdettiin noin 2,5 kilometriä pitkä puuputki tehtaalle.

Tehtaan osakkeet siirtyivät tehtaan perustaneelta Enqvist-suvulta ranskalais- omistukseen (Sté Beghin) vuonna 1930. Birger Federley muutti 1934 Tampe- reelta Helsinkiin, hänen viimeiseksi suunnittelutehtäväkseen jäi uuden happo- osaston suunnittelu vuonna 1932. Federleyn eläköitymisen ja tehtaan omista- javaihdoksen vuoksi yhdyskunnan rakentaminen jäi kesken, uusi omistaja kes- kittyi enemmän teolliseen tuotantoon kuin yhdyskuntaan ja sosiaalisen raken- nustoimintaan. Yhdyskunnan rakentaminen olisi muutenkin saattanut hidastua 1930-luvulle jatkuneen laman ja maailmansodan syttymisen vuoksi.

1920-luvulla tehtaan rakennuskanta sai yhtenäisen ja ajanmukaisen asun, kun keskeiset prosessit siirtyivät uudisrakennuksiin. Ainoastaan varastotilat säilyi- vät vanhan navetan pohjoissiivessä. 1920-luvulla klassismi säilytti asemansa, joskin uudisrakennuksissa monumentaalinen ilme kevenee, mm. pilasterit jäi- vät pois, räystäsrakenne keveni ja aikaisemmin käytetty kaarikatto nousi räys- tästä hallitsevaksi osaksi rakennusta. Hieman erilaisen ilmeen saivat kartanon ja tehdasalueen rajalle rakennetut tehtaan pajarakennus (1923) ja suodatinlai- tos (1928), jossa jälkimmäisessä näkyvät art decon sekä egyptiläisyyden ja sen muinaishistorian vaikutus.

Tehtaan uudistusten jälkeen tuotanto kohosi 1930-luvulla jo 36 000 tonniin val- kaistua sellua vuodessa. Sotavuosina vuosituotanto laski 15 000 tonniin seisok- kien vuoksi. Sotavuosina tehdas alkoi tuottaa sivutuotteina moottorispriitä (1940–1945) ja hiivaa (1944–45).

1.5 1933–1948 Rakennuskannan täydentäminen

Ennen toista maailmansotaa tehtaalle rakennettiin vielä mm. vedenpuhdistuslaitos ja veturitalli sekä tehtiin pieniä muutoksia ja laajennuksia. Suuremmat muutokset tapahtuivat sisätiloissa, jossa alkoivat kokeilut valkaistulla sellulla. Suunnitelmat laadittiin pääosin tehtaalla, joskin myös ulkopuolisia suunnittelijoita käytettiin. Sotavuosien rakennustoimintaa edustaa spriitehdas, jolla pyrittiin turvaamaan maan omavaraisuutta.

Uudisrakennukset ja laajennukset 1933-1948

	Nro:
Uusi klooriosasto MM?1934	purettu 1980-l
Kuivausosaston jatko, sekoituskyyppi 1936	purettu 1980-l
Vedenpuhdistuslaitos 1936 MM/MK?	19
Veturitalli 1938	32
Laboratorio n. 1933 MM?	16
Kuivauskoneen jatko ja lastaussilta 1936	17, 16 purettu
Jänissaaren pumppaamo ja puuputki, 1930-l	purettu
Kuorimon laajennus 1938	18
Spriitehdas 1940, A. Lindborg	29
Spriisäiliöt 1940 (?)	purettu, jäänteet
Valkaisuosaston laajennus 1943	15

1930- ja 1940-luvun rakennuskerrostumat

Kartta:

Sammaleen vihreä = 1930-luku

Kirkkaan vihreä = 1940-luku.

Rakennustoiminta väheni laman ja sotavuosien seurauksena, 1930-luvun hankkeita olivat kuorimon laajennus, vedenpuhdistuslaitos ja laboratorio. Sotavuosien hankkeita olivat spriitehdas ja valkaisimon laajennus.

28.01.2016

Tehdasalue ja tiet 1930-luvulla

sininen viiva = suljettavat tiet

harmaa viiva = rakenteilla olevat tiet

vaaleanpunainen viiva = suunnitellut tiet

keltaiset viivat = muut tiet

Tehtaan kuljetus- ja puunvarastoalueella kulkevien yleisten teiden sulkeminen tuli ajankohtaiseksi 1930-luvulla. Ongelmaa oli yritetty hoitaa jo tehtaan perustamisen aikaan, jolloin Teivaalantien eteläpuolelle, Mustalammen pohjoispuolelle, rakennettiin tielinja, johon liittyi tehtaan teollisuusradan alikulkutunneli. Tilanne muuttui 1930-luvun jälkipuoliskolla, kun uuden maantien

rakentaminen alkoi harjun reunaan, tielinjasta kehittyi myöhemmin nykyinen valtatie 3. Uuteen maantiehen suunniteltiin tehtaan kartassa uusi liittymä, joka sijoittui tehtaan pistoradan länsipuolelle. Nykyisin tämän liittymän paikalla on valtatie 3 ja Enqvistintien risteys. Lähde: kartta rakennetuista, suunnitelluista ja suljettaviksi anotuista teistä Lielahden tehdasalueella Ylöjärven kunnassa Hämeen lääniä, 1938 maanmittausinsinööri K. Linkamo, M-realin piirustusarkisto, TKA.

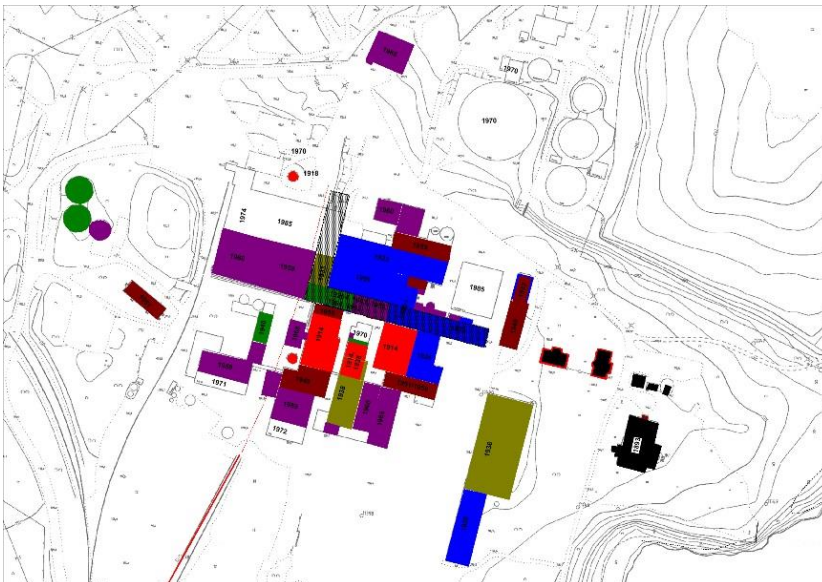
Tehdasmaisema 1930-luvun alkupuolella. Tehtaan länsipuolella. Tehtaan länsipuolella muodosti edelleen vanha navetta, jonka ympärille rakennustoiminta keskittyi 1910- ja 1920-luvulla. Kuva 1930-luvun alkupuolelta, valkaisu (1929) on valmistunut, laboratorioita (1933) ja vedenpuhdistuslaitosta (1936) ei ole vielä rakennettu. Kuva-lähde: Vapriikin kuva-arkisto.

1.6 1949–1965 Sotien jälkeinen nousu- ja rakennuskausi

Sotavuosina tehtaan uudisrakentaminen oli vähäistä, spritehtaan rakentamisen ohella vain valkaisuosaston laajennus on kirjattu sotavuosiin. Tehtaan uudistaminen alkaa sodan ja sen jälkeisen pulan helpottaessa 1940-luvun lopulla. Tuotannon kasvu näkyy mm. siinä, että voimalaitosta ja keittämöä, laajennetaan kaksi kertaa. Uusi höyryvoimalaitos valmistui 1950, kattilahuone 1959 ja keittämön laajennukset 1951 ja 1959. Tuotanto kasvoi sotavuosista voimakkaasti, vuonna 1950 tuotanto oli 25 300 tonnia ja 1960 jo 62 100 tonnia. Tuotantokuippu saavutettiin 1970, jolloin tehdas tuotti 100 400 tonnia. Lielahden sellutehdas hyödynsi ensimmäisinä kalliin paperipuun ohella pienpuuta, halkoja, sahaketta ja vaneritehtaiden jätteitä.

Uudisrakennukset/laajennukset 1949-1965	Nro:
Höyryvoimalaitos, M. Mikama 1949	20
Pajan korotus ja laajennus, M. Mikama 1949	12
Keittämön laajennus, 1951, 1959	27
Kytkinlaiterakennus 1959,	20
Talusrakennus, pesula Mikama 1951	21
Kattilahuone 1959 O.Y Consulting	21
Haihdutuslaitos 1959 O.Y Consulting	13
Tuotevarastot 1959, 1960, J.A Gummerus	24
Puukentän nosturirata 1959, J.A Gummerus	purettu
Valkaisimon korotus ja laajennus 1951, 1961,1962,1964	15

1950- ja 1960-luvun rakennuskerrostumat

Kartta:

Ruskea rasteri = 1950-luku

Violetti rasteri = 1960-luku

28.01.2016

Vielä 1950-luvun puolivälissä tehdasalueella oli varsin punatiilinen leima. 1930- ja 1940-luvun funktionalismia edustavat tehdasrakennukset ja vanhojen rakennusten laajennukset Federleyn hengessä muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden, jossa punatiili sitoi uudet rakennukset osaksi tiivistä rakennusmassaa. Etualalla näkyy tehtaan ympäristössä olleita asuinrakennuksia, jotka olivat tarkoitettu tehtaan avainhenkilöille, joiden asuminen lähellä tehdasta oli tärkeää. Brandthin 1955, Vapriikin kuva-arkisto.

1.7 1965- 1984 uusia kerrostumia teollisuusmaisema laajenee

Selluloosatehtaan rakennusten laajennukset jatkuivat 1960-luvulla, jolloin tavaramakasiinia, kuorimoa, valkaisimoa ja voimalaitosta laajennetaan uudis-osilla. Erillisiä uudisrakennuksia ovat keskusvarasto sekä uutta tuotantoa edustavat ligniinitehtaan rakennukset. Yhteiskunnan nopeassa muutoksessa vastuu ihmisistä ja ympäristöstä kasvoi; lainsäädännön muutokset johtivat 1970-luvun alkupuolella savupiipun korottamiseen sekä puhdistamon ja väestönsuojan rakentamiseen. Tehtaan kulttuurimaiseman muutoksia olivat parkkipaikkojen lisääntyminen ja niiden tilantarpeen huomiointi kaavoissa. Teollisuustuotannon yleinen tilantarve ja mittakaava kasvoivat rajusti 1960-luvulla, mikä näkyy selvästi ensimmäisissä kaavaluonnoksissa. 1970-luvulla tehdasalueen länsipuolelle rakennetun aaltopahvitehtaan rakennusala oli yhtä suuri kuin vanhan teollisuusalueen 60 vuoden rakennustoiminta.

Tehtaan omistus siirtyi ranskalaisyhtiöltä vuonna 1965 Serlachius Oy:lle, joka hankki Lielahden tehtaan osittain Tampereen keskustassa toimivan Takon tehtaan laajennusvaraksi. Jatkossa Lielähti vastasikin Takon puutavaran kuorimisesta. Sellutehtaan rinnalle rakentui nyt ligniinitehdas, joka edustaa spriitehtaan ohella sellunkeiton sivutuotteita. Vanhan tehdasalueen länsipuolelle rakennettiin 1970- ja 1980-luvulla Serlachiuksen toimesta Takon kotelotehdas, muovitehdas ja aaltopahvitehdas. Teollisuusmaiseman laajentumista vahvisti lisäksi kuivatun Possijärven paikalle suunniteltu teollisuuskylä. Vanhalla tehdasalueella uudisrakennusten julkisivumateriaali alkoi vaihtua, perinteisen punatiilen rinnalle tulivat mineriitti, siporex ja metalliprofiilipelti. Teollisuusrakentamisessa taloudellisuus ja tehokkuus alkoivat esittää yhä tärkeämpää roolia.

28.01.2016

Kuva: Tehdasalue vuoden 1973 vaiheilla. Etualalla näkyy kartanon riihipihan puurakennuksia, Takon uudet tehtaot, suurikokoinen aaltopahvitehdas ja pienempi muovitehdas. Kuvälähde: Vapriikin kuva-arkisto.

Sulfiittisellusta ligniiniin, rakennustoiminta 1965-1984

nro.

Rumpukuorimon laajennus, 1965, ins.tsto J.A. Gummerus	18
Keskusvarastorakennus, 1965, ins. tsto J.A. Gummerus	37
Ligniinitehdas, 1965	30 purettu
Uusi turbiinisali 1968, Heikki Kautonen	20
Väestönsuoja, 1970, ins.tsto J.A. Gummerus	22
Modifiointilaitos, 1970, Aarre Hölsö	30 purettu
Jäteveden puhdistamo, 1971, ins. tsto N&O Ky	33-34
Kattilahuone, 1972, rakennusins.tsto Matti Kontio	20
Tuotevaraston laajennus 1974, Rak.ins.tsto Kontio ja Anttila	24
Savupiipun korotus 1970-l	14
Vaakahuone (autokulj.) 1970-l	28
Ligniinitehtaan laajennus, 1977	purettu
Jätteenpolttolaitos 1979	3

Uusia 1970-luvun tehdasrakennuksia edustavat myös tehtaan länsipuolelle rakennetut Takon muovitehdas, kotelotehdas ja aaltopahvitehdas.

28.01.2016

1970-luvun rakennuskerrostumat

Kartta:

Violetti rasteri = 1960-luku

Vaaleanp. rasteri = 1970-luku.

Tehdasalue sai uuden kerrostuman ja julkisivun, kun tuotevarastoa, haihuttamoja ja kattilahuonetta laajennettiin. Eteläjulkisivuun liittyivät tällöin myös 2015 puretun ligniinitehtaan rakennukset.

Sulfiittisellua ja ligniiniä, tehdasmaisema 1970-luvulla

Valokuva: Selluloosatehdas 1977. Etualalla näkyvät ligniinitehtaan valkoiset rakennukset. Tehtaan punatiilinen pääjulkisivu katosi vuosina 1959–1977 valkoisten elementtirakennusten ja kuorimon nostolinjan taakse. Ligniinitehdas ja pistoraitteen varteen rakennetut pitkät varistorakennukset vaurioituvat tulipalossa 2010-luvulla ja purettiin vuonna 2015, jolloin tehtaan vanhemman, punatiilisen julkisivun asema vahvistui. Kuvälähde: Vapriikin kuva-arkisto.

1.8 1985–2008 Sellusta kemihierteeseen ja tehtaan sulkemiseen

Vuonna 1913 navetassa alkanut sulfiittisellun keitto päättyi vuonna 1985. Tehtaan tiloihin perustettiin uusi kemihierrettä tuottava tehdas. Sen raaka-aineena oli muualta tuotu selluloosa. Uusi toiminta hyödynsi vanhoja tiloja, sen uudirakennuksia olivat hiertämö ja jälkikäsitteilylaitos, jonka tieltä purettiin viimeinen osa 1890-luvulla rakennettua navettaa. Tehtaan eteläpuolen julkisivun uudistuksia olivat ligniinitehtaan laajennukset. Vanhoja tiloja, mm. kuorimo, muutettiin myös varastotiloiksi.

Uudisrakentaminen oli vähäistä. Tehdasalueen viimeisiä uudisrakennuksia ovat 1985 suunnitellut hiertämö ja jälkikäsitteilylaitos. Niiden suunnittelussa näkyi aikakaudelle tyypillinen suunnitteluhenki, jossa uudisosa sopeutettiin ympäristöönsä. Rakennuksista hiertämö sijoittuu 1920- ja 1950-luvun tiilirakennusten keskelle, jolloin sen sijoittelussa huomioitiin vanhojen rakennusten koordinaatio ja julkisivujen tiili. Jälkikäsitteilylaitoksen julkisivumateriaaliksi valikoitui metalliprofiilipelti, viereisen 1970-luvun tuotevaraston mukaan. Ligniinitehtaan rakennukset saivat vastaavasti valkoisen, elementteihin perustuvan julkisivun.

Tehdasalue sai uuden pääsisäänkäynnin, kun nykyinen, Lielahdenkadusta alkava tie tehtaalle rakennettiin. Tien yhteyteen tuli tällöin uusi porttirakennus ja sisäänkäynnin pääjulkisivuksi 1960- ja 1970-luvulla rakennetut varasto-osat ja vuoden 1918 vesitorni. Viimeinen uudisrakennus on 2001 uuden pääportin tuntumaan rakennettu ruokalarakennus, joka korvasi vanhemman, 1970-luvulla rakennetun sosiaalirakennuksen. Sen julkisivut ovat puuta.

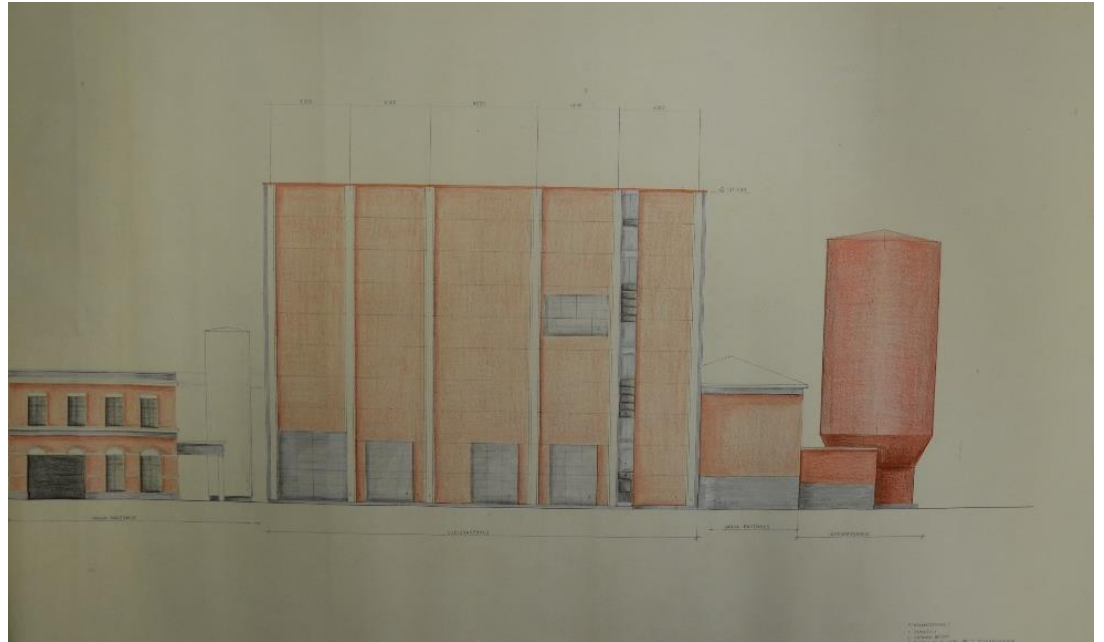
Sellutehtaan sulkemisen jälkeen alkoi tehdasmaiseman purkaminen. Tarpeettomaksi jääneet kattilat ja rakennukset purettiin. Maisemaan ja pääjulkisivuun vaikuttavia purkutöitä ovat olleet mm. happo-osaston ja -tornien purku. Kemihierret tehdas lopetti toimintansa 2008, minkä jälkeen vuonna 1913 alkanut teollisuustoiminta kartanon talouspihaan rakennetulla tehdasalueella päättyi. Rakennuksia on käytetty tämän jälkeen lähinnä varastotiloina. Rakennuksessa nro 12 on pienteollisuutta.

Tehdasrakennukset 1985–2008

Hiertämö, 1985, Erkki Juva Oy	25
Jälkikäsitteilylaitos, 1985, Erkki Juva Oy	17
Ligniinitehdas, purettu 2015	31
Liettämön laajennukset 1980-l	34
Kotelotehdas	ei num.
Porttirakennus 1980-l	ei num.
Ruokala 2001	38

Porttirakennus ja kotelotehdas rakennettiin vanhan tehtaan länsipuolelle, rakennukset eivät kuulu inventoinnin piiriin.

Hiertämö 1985

Hiertämön itäjulkisivu, suunnittelu Erkki Juva Oy, H. Petäjä. M-Realin piirustusarkisto, TKA.

Rakennuskerrostumat 1985–2008

Keltainen rasteri = 1980-luku

Vaaleansininen rasteri = 1990- ja 2000-luku

2 Tehdasrakennusten suunnittelijat ja materiaalit

Lielahden selluloosatehtaan historiaa leimaa jatkuva rakentaminen. Birger Federley'n suunnittelemat perusrakennukset valmistuvat vuosina 1913–14 sekä 1920–1932, minkä jälkeen rakennuksia on laajennettu useasti tuotannon kasvaessa ja muuttuessa. Oman pienemmän rakennuskerrostumansa muodostavat sellunkeiton (1913–1985) sivutuotteisiin kuuluvat sprii (1940–1985), ligniini (1965–2008) ja kemihierre (1985–2008).

Lielahden sellutehtaan suunnittelun yhtenäisemmän ajanjakson muodostavat vuodet 1913–32, jolloin arkkitehti Birger Federley sai suunnitella lähes kaikki tehtaan ja yhdyskunnan rakennukset. Suunnittelun lähtökohtana oli Näsijärven rajautuva maaseutumaisema, jota hallitsi nuoremman patruuna Wilhelm Nottbeckin 1890-luvulla rakennuttama kartanomiljöö. Alueen pohjoispuolella Ollinojanlahden vastarannalla oli toinen mahtitila, Niemen kartano, joka myös kuului tehtaan omistukseen vuodesta 1916.

Tehtaan ympärille kehittyvän yhtiön taajaväkisen yhdyskunnan suunnittelu oli alusta lähtien yksissä käsissä ja Federley'n kahden vuosikymmenen aikana laatimat kymmenet rakennussuunnitelmat ulottuivat kartanon pienen parvekkeen suunnittelusta koko alueen yleissuunnitelmiin. Tampereen kaupunginarkistoon siirretyn tehtaan piirustusarkiston perusteella suunnittelutyö oli hyvin laajaa ja piirustukset on allekirjoittanut aina arkkitehti Birger Federley itse, ei hänen toimistonsa. Lielahden lähes kaksi vuosikymmentä kestänyt työ oli selkeästi teki-jälleen mieluisa kokonaisuus. Vielä viimeisestä, vuonna 1932 suunnitellusta happo-osastosta löytyi useampia Federley'n signeeraamia julkisivuluonnoksia. Federley'n Lielahteen suunnittelema kokonaisuus on merkittävä osa hänen tuotantaan ja edustava esimerkki tuon ajan teollisuusyhdyskuntien suunnittelusta.

Federley'n jälkeen suunnittelutyö siirtyi useiden eri ihmisten vastuulle. Ennen sotia ja sotien jälkeen useita keskeisiä rakennuksia suunnitteli tehtaan palveluksessa ollut rakennusmestari M. Mikama. Aikakauden töiden suunnittelijoiden tunnistaminen on paikoin hankalaa, koska useista töistä on suunnittelijatietona vain nimiöön merkityt nimikirjaimet. 1950-luvun lopulla suunnittelu siirtyi yhä enemmän tehtaan ulkopuolelle, insinööritoimistojen ja rakennusmestareiden vastuulle.

Tehtaan lähtökohta oli Lielahden kartanon pitkä navetta, jonka kaksi siipeä (126 ja 76 m.) sekä 12 metrin runkosyvyys sopivat hyvin peräkkäisiin prosesseihin perustuvan sulfiittiselluloosatehtaan tiloiksi, muutamilla uudisosilla täydennettynä. Vaikka tiilinaivetta korvautui 1920-luvulta alkaen tehtaan uudisosilla ja purettiin lopullisesti 1980-luvulla, määrivät sen sijainti ja pohjan mitat Birger Federley'n alkuvaiheen rakennuksia, joiden pohjalle tehdas rakentui aina 2000-luvulle saakka. Myöhemmin useita keskeisiä rakennuksia on laajennettu ja muutettu toiminnan laajetessa, mutta prosessin järjestys säilyi samana aina toiminnan päättymiseen saakka. Navetan rungon ympärille rakentuivat sellutehtaan prosessin perusrakennukset; kuorimo, voimalaitos, keittämö, massa- ja sihtiosasto, valkaisuosasto, kuivausosasto ja varastot.

2.1 1910- ja 1920-luvut, tiili, rautabetoni, klassismi ja Birger Federley

Betoni alkoi yleistyä teollisuusrakentamisessa Suomessa 1800-luvun lopulla, jolloin sitä käytettiin mm. koneiden alustoissa. Välipohjissa teräsbetoni alkoi yleistyä 1890-luvulla ja teräsbetoniholvien rakentaminen alkoi 1900-luvun alkupuolella. Suomessa ensimmäisiä teräsbetoniholveja olivat mm. Helsingin rautatieaseman monumentaaliset holvit (1908–1915) ja Suvilahden höyryvoimalaitoksen turbiinisali (1908), joiden konstruktiopiirustuksen laati Jalmar Castren. Holvien etuna olivat leveät, yhtenäiset ja paloturvalliset teollisuustilat, joita kehittyvä ja kasvava teollisuustoiminta vaati.

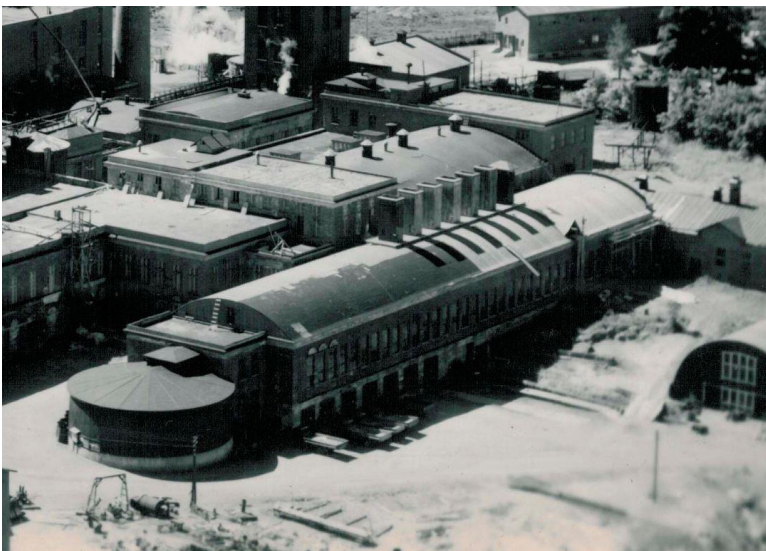
Arkkitehti Federley oli tutustunut betonirakenteisiin jo 1906 tekemällään opintomatalla Saksaan. Lielahdessa Federley käytti ensimmäisen rakennusvaiheen kapearunkoisissa rakennuksissa pääosin betonirakenteisia, palkkien tukemia tasaisia kattorakenteita. Ainoastaan pannu- ja konehuonerakennus sekä pumppaamo (1914) saivat holvatun betonikatton.

Tehdasrakennusten suunnittelu oli 1900-luvun alkupuolella rakennusinsinöörin ja arkkitehtien yhteistyötä, jossa arkkitehdille jäi tehtäväksi suunnitella rakennusten julkisivut, joiden katsottiin kertovan yhtiön vakavaraisuudesta. Lielahdessa tehtaan pääjulkisivuksi tulivat 1914 monumentaalista klassismia edustavat keittämö, kuorimo ja voimalaitos Teivaalantien varrella sekä pumppaamo Näsijärven rannassa.

Federleyn 1910- ja 1920-luvun suunnitelmissa yhtenäinen piirre ovat holvatut kattorakenteet, joita hän käytti isoa hallitilaa vaativissa rakennuksissa mm. pannuhuoneessa, valkaisuossa, kuivaamossa, pumppaamossa ja happo-osastossa. Kattorakenne tarjosi yhtenäisen teollisuustilan, joskin se edellytti rakennusvaiheessa hyvää ja huolellista betonivalua. Piirustusaineiston perusteella ei täysin selviä suunnitteliko Federley kattorakenteet kokonaisuudessaan itse. Ainakin valkaisimon osalta (1929) varsinaiset raudituspiirustukset laadittiin Tampereella toimineessa alan rakennustoimistossa.

Federleyn suunnittelemat rakennukset ja kaarikattoiset tehdasrakennukset ovat pääosin säilyneet, joskin jääneet useissa tapauksissa nuorempien kerrostumien taakse tai varjoon. Holvatut katot näkyvät parhaiten sisätiloissa mm. pannuhuoneen konehuoneessa ja valkaisimon vanhassa hallissa.

Tehtaan pohjoisreunaa 1950-luvun alkupuolella

1950-luvun alkupuolella otetussa kuvassa näkyy pääosin Federleyn 1920-luvulla suunnittelemissa rakennuksissa. Etualalla kaarikattoinen kuivaamo 1923, taustalla vastaava valkaisu 1929, vasemmalla ovat paja ja sihtiosasto 1920-luvun alkupuolelta. Kuvan yläreunassa näkyy seuraava kerrostuma, höyryvoimalaitos 1949, spriitehdas 1940 ja talousrakennus 1951. Kuva: Teppo Moilanen.

28.01.2016

Federleyn 1910- ja 1920-luvun rakennuksia nykyään

Birger Federleyn 1910-luvulla käyttämä monumentaalinen klassismi näkyy korkean keittämön julkisivun leveissä pilastereissa, kattolistassa ja symmetriassa. Nykyinen, kuvassa näkyvä eteläjulkisivu on rakennettu 1951 ja 1959, jolloin keittämöä laajennettiin. 1950-luvun punatiilestä muurattu julkisivu noudattaa kuitenkin vanhaa, Federleyn 1914 ja 1926 suunnittelemaa jäsentelyä.

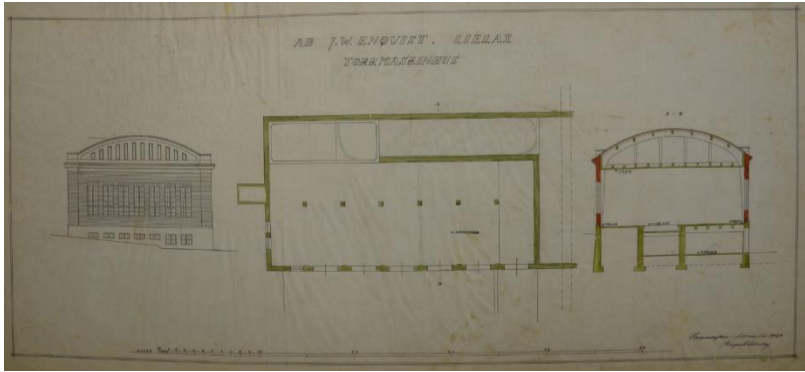
Federleyn 1914 suunnittelemat pumppaamo sekä pannu- ja konehuone

Federleyn 1920 suunnittelema paja sekä 1928 suunniteltu suodatinlaitos, joka poikkeaa Federleyn valitsemasta klassisesta linjasta.

28.01.2016

Holvattuja tiloja 1910- ja 1920-luvulla

Kuivaamon julki-, pohja- ja leikkauskuva, Birger Federley 1923. Kuivaamossa holviin tuli alalaatta, joka peitti holvin rakenteen hallitilaan. Lähde: M-Realin piirustusarkisto, TKA.

Vuonna 1923 Federleyn suunnittelema kuivaamo esiintyy 1930-luvulla Carolus Lindbergin toimittaman rakentamisen perusteoksen yhtenä esimerkikuvana. Lähde: Keksintöjen kirja, Rakennustaide ja rakennustekniikka toim. Carolus Lindberg.

Kuva 1008. Tehdasrakennuksen vesikaton muottityö valmistumassa.

Kuva: Tehtaan piirustusarkistossa on siinikopio valkaisuholvatusta kattorakenteesta raudoituksineen, jonka on laatinut Tampereen Sementtivalimo ja Rautabetoni Osakeyhtiö, A. Stein 16.4. 1929. Valkaisuholva muodostaa tehtaan laajimman, yhtenäisen teollisuustilan, sen runkosyvyys on noin 20 metriä. Lähde: M-Realin piirustusarkisto, TKA.

2.2 1930-luvulta 1950-luvulle punatiilen jatko

Federleyn jäädessä eläkkeelle ja lopettaessa työt vuonna 1932 Lielahden suunnittelutyöt siirtyivät useampiin käsiin. Tehdasrakennuksia suunnittelivat tehtaansa omien suunnittelijoiden lisäksi tamperelaiset ja helsinkiläiset insinööritöimistöt. Kauden alkupuolella tehtaalla toimineita suunnittelijoita olivat mm. Esko Mikama, Mertsu Mikama ja Ahlstedt. Heistä keskeisessä roolissa oli yhtiön rakennusmestari Mertsu Mikama, joka suunnitteli uuden höyrykattilahuoneen, pajan laajennuksen ja talousrakennuksen. Ulkopuolisia edusti mm. spritehtaan julkisivut suunnitellut tamperelainen A. Lindborg. 1950-luvun jälkipuoliskolta alkaen vahvan roolin saivat mm. Oy Consulting ja ins. tsto J. A. Gummerus

Pääosin suunnittelu jatkui siitä, mihin Federley oli lopettanut. Rakennuksiin lisättiin tarpeen mukaan lisäosia ja laajennuksia. Pienemmät uudisosat noudattivat usein vanhan osan jäsentelyä tai vähintään julkisivumateriaalina käytetty punatiili yhdisti vanhaa ja uutta osaa. Uutta rakennustekniikkaa ja julkisivumateriaalia edusti vasta 1959 suunniteltu uusi kattilahuone ja viereinen haihduttamo, joiden julkisivuiksi tulivat modernismia henkivät betonielementit ja julkisivulevyt. Tiilen käyttö julkisivuissa jatkui kuitenkin vielä 1960-luvulla, mm. keskusvarasto ja tuotevarastot saivat punatiilisen julkisivun, jossa kevennyksenä on mineriittilevyjä.

Veturitalli 1938 ja kuivaamon laajennus 1959 ovat esimerkkejä Federleyn ajan jälkeen rakennetuista, klassismin piirteitä ilmentävistä rakennuksista.

1910-, 1940- ja 1950-luvun kerrostumat

Oikeassa alakulmassa näkyy Federleyn kaksiosainen pannu- ja konehuone (1914). Sen taustalla näkyvät funktionalismia edustavat spritehtaan torni (A. Lindborg, 1940) ja vasemmalla höyryvoimalaitos (M. Mikama 1949), joiden pystyikkunat ja tiilijulkisivut yhdistävät ne vanhempaan aikaan. Höyryvoimalaitoksen taustalla näkyvä kattilahuoneen (ins. tsto. J.A. Gummerus 1959) elementti- ja nauhajulkisivut edustavat jo punatiilikauden päätöstä tehdasalueella. Kuva on otettu valkaisimon tornista.

2.3 1960-luvulta nykypäiviin, punatiilestä teollisiin materiaaleihin.

Lielahden selluloosatehtaan modernismi näkyy materiaaleissa 1950-luvun lopulla, kun uusi, suurikokoinen kattilahuone ja haihduttamo saavat julkisivukseen betonielementit ja nauhaikkunat. Samaa materiaalia käytettiin runsaasti em. rakennusten myöhemmissä laajennuksissa ja ligniinitehtaan julkisivuissa. Aikakauden muita julkisivumateriaaleja ovat profiilipelti ja mineriitti. Punatiiltä käytettiin 1960- ja 1970-luvulla vain yksittäisissä rakennuksissa ja vanhojen rakennusten pienissä laajennuksissa. Punatiili palasi vahvemmin 1980-luvulla rakennetussa hiertämörakennuksessa, joskin siinä on jo kysymys tiilipintaisesta betonielementistä. Ikkunat muuttuivat nauhamaiseksi kentiksi rakennusten julkisivussa.

Laajennusten ja uudisrakennusten suunnittelijoita olivat mm. insinööritoimisto J. A. Gummerus, Oy Consulting Ab sekä rakennusinsinööritoimisto Matti Kontio sekä Erkki Juva Oy. Suunnittelun laatu ja julkisivujen materiaalit olivat vaihtelevia.

Vasemmalla näkyvän tuotevaraston vuosina 1959 ja 1960 suunniteltu (J. A. Gummerus) eteläosa yhdisteli vielä perinteistä punatiiltä uusiin materiaaleihin, akryyliin ja mineriittiin. Samaa tapaa käytettiin 1959 suunnitellussa (Oy Consulting Ab) haihduttamossa, jossa pääjulkisivut olivat siporex-elementtejä, ainoastaan pienempi väliosa, joka yhdisti haihduttamon tiiliseen spritehtaaseen, toteutettiin tiili- ja mineriittijulkisivuina.

Vasemmalla voimalaitoksen lauhdeturbiini 1968 ja oikealla tuotevarasto 1974/1985 edustavat tehtaan tiilikauden jälkeistä aikaa. Tuotevaraston laajennus rakennettiin 1974 ja myöhemmin pohjoiskulmalle lisättiin vielä rautatiekuljetusten väistyessä rekkujen lastausosa. Loivien satulakattojen kattamana laajennusosan julkisivussa oli 1974 betonielementtejä, nauhaikkunat ja teräspoimulevy. Tuotevaraston pohjoisosan julkisivu muutettiin 1980-luvulla laatikkomaiseksi ja jäsentelyltään yksitoikkoiseksi.

28.01.2016

Lielahden vanhan tehdasalueen teollisuusrakentamisen päätepisteen muodostaa 1985 suunniteltu kemihierretehtaan hiertämörakennus. Julkisivu on toteutettu punatiilielementeillä ja vertikaalijaolla. Tässä näkyy tuon ajan arkkitehtuurin postmoderni ajattelu, jossa historiallisten lainojen avulla uudisrakennus pyrittiin sopeuttamaan ympäristöönsä.

Lähteet

Painetut lähteet

Kirjallisuus

Betoni Suomessa 1860-1960, Jyväskylä 1991

Keksintöjen kirja, Rakennustaide ja rakennustekniikka, kirj. ark. Carolus Lindberg, ark. Otto –I Meurman, ark. Hilding Ekelund, ins. U.Varjo, Porvoo 1938

Tampere, Tutkimuksia ja kuvauksia VIII, Seppo Randell, Vanha Lielähti, Tampereen historiallinen seura, Tampere 1984

Tekniikan Tampere, Tekniikka ja teollisuus Tampereen rakentajina, Tampereen teknillinen seura, Jyväskylä 1993

Randell Seppo, Näköala Vainiolta, Lielahden kaupungiosakirja

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt, Putkonen Lauri, 1988.

Painamattomat lähteet

Halonen Anna, Birger Federley Tampereen Lielahden tehdasyhdyskunnan suunnittelijana vuosina 1913-1932, Pro-gradu –tutkielma, Jyväskylän yliopisto, taidehistorian laitos 1999.

Nurminen Pentti, Lielahden sellu- ja kemihierretehtaan uudiskäytön mahdollisuudet, diplomityö TTY 2012

Seppänen Jouko, Lounais-Tampereen kehitystä karttatarkastelulla, power-point-esitys, maankäytön suunnittelu 2015, Tampereen kaupunki.

Arkistolähteet

M-Real, Lielahden tehtaan piirustusarkisto, TKA

Historialliset kartat

Pitäjänskartta 1847/1890-I, digitaaliarkisto, KA.

Senaatinkartta, Pirkkala XIX-XX, mittaus 1909, digitaaliarkisto, KA.

Lielahden rusthollin Kartta 1910/1913 KA, kopio 1957 Tampereen kaupunki

Kartta rakennetuista, suunnitelluista ja suljettaviksi anotuista teistä Lielahden tehdasalueella Ylöjärven kunnassa Hämeen lääniä, 1938 maanmittausinsinööri K. Linkamo, M-realin piirustusarkisto, TKA.

Vapriikin kuva-arkisto.

Ilmakuva Lielähti 1930-luku

Ilmakuva Lielähti 1973

Ilmakuva Lielähti 1977

Lielahden tehdas, Brandthin 1955

Muut historialliset kuvat:

Tehdasalue 1950-luvulla

Valokuva Teppo Moilanen